

ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ТЕОРІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**Іванчук С.А., Бонзарєва Н.С.**Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Стаття присвячена актуальній проблемі дошкільної освіти на сучасному етапі – економічному вихованню дітей дошкільного віку. Економічне навчання і виховання реалізуються у всіх ланках освіти, проте первинною з них є дошкільна освіта, коли закладаються основи економічних знань, формується первинний економічний досвід. Автором здійснено спробу проаналізувати роботи вчених та педагогів-практиків, що розглядали питання економічного виховання підростаючого покоління. На зазначеній основі окреслені компоненти економічного виховання: когнітивний, моральний, діяльнісний. Виокремлено важливі особистісні якості, як-от: працелюбність, відповідальність, заощадливість, бережливість, економність тощо.

Ключові слова: економічне виховання, економічна освіта, економічні знання, економічна соціалізація, діти дошкільного віку, дошкільна педагогіка.

Постановка проблеми. Процеси економічних, політичних та соціокультурних перетворень у державі набувають все більшої динамічності. Це зумовлює необхідність виховання підростаючого покоління на засадах підприємливості та конкурентоспроможності, адекватної системи цінностей. Все більшого значення набуває розвиток у дітей таких особистісних якостей, як-от: працелюбність, відповідальність, організованість, охайність, заощадливість тощо. Для вирішення означеної проблеми на сучасному етапі необхідний подальший розвиток економічної освіти, пошук шляхів вирішення нових завдань, що виникають у сфері економічного навчання та виховання на різних ланках освіти. Первинною ланкою економічного виховання дослідники визначають дошкільний вік. Питання економічного виховання дітей на етапі дошкільного дитинства розглядали у своїх працях зарубіжні та вітчизняні вчені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії дошкільної педагогіки економічне виховання вивчається в контексті вирішення завдань морального та трудового виховання. Про це свідчать студії науковців (О. Дибіна, Р. Жуковська, Л. Загик, С. Козлова, Ю. Лелюк, В. Логінова, Т. Маркова, В. Нечаєва, Е. Радина). Починаючи з XIX століття, увагу дослідників (Дж. Брунер, К. Гудмен, Р. Саттон та ін.) привертало питання сприймання дітьми монет, їхнє ставлення до кишенькових грошей (В. Зелізер, П. Плинер, Д. Фридман та ін.), формування в них економічних уявлень (С. Джонес, Г. Маршал, М. Сигал, А. Фенем та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Провідними завданнями економічного виховання є: забезпечення можливості виховання в дошкільників корисних економічних знань (у межах життєвого досвіду), зокрема ціннісного ставлення до соціальних ситуацій, явищ в економічній сфері, формування вміння використовувати доречно набутий економічний досвід в ігровій, трудовій, побутових ситуаціях, знаходити та використовувати необхідну інформацію. Важливим завданням є усвідомлення дитиною власних знань та вмінь для прийняття самостійних рішень, пов'язаних із життєвою реальністю. У цьому зв'язку набуває свого значення економічна вихованість як результат економічного ви-

ховання дітей. Аналіз досліджень виявив, що ця проблема не була предметом спеціального наукового пошуку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення змісту та принципів економічного виховання з дошкільного дитинства шляхом аналізу праць філософів, соціологів, видатних педагогів та психологів, які досліджували проблеми економічного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. І. Сасова – один із авторів концепції неперервної економічної освіти молоді, – зазначала, що економічна освіта насамперед ґрунтується на емоційно-образному сприйнятті. Таке сприйняття характерне для дітей старшого дошкільного віку, тому саме з нього необхідно починати формування уявлень про потреби, можливості їх реалізації, елементарні економічні знання, уміння та навички. У своєму дослідженні щодо виховання ощадливості у дітей середнього дошкільного віку, П. Абдулваґабова експериментально довела, що у процесі нерегламентованої діяльності можна сформувати ощадливе ставлення до речей уже в дітей п'ятого року життя.

Вивчення проблеми економічного виховання в умовах дитячого садка провела Р. Жуковська. Пошук методів та прийомів формування ощадливості дитини здійснено в умовах тісної взаємодії з батьками вихованців. При цьому розглядається необхідність виховувати в дітей вміння зберігати потрібні речі для себе й для інших в умовах трудового виховання, приучення до порядку, виховання відповідальності за збереження речей. Автори Т. Богдан, Н. Найд'юн наголошують на важливості формування в дітей дошкільного віку елементарного економічного досвіду, який потім стане базою для подальшої успішної соціалізації та економічного виховання особистості. Основним видом набуття елементарного економічного досвіду вчена визначає гру. У зв'язку із цим завдання економічної освіти вирішується засобами ігрової діяльності, ігрових прийомів, за допомогою яких закладаються основи економічного образу мислення в дитини дошкільного віку, пізнання нею власного «Я» у великому світі економічних цінностей.

Питанням формування первинних економічних знань дітей дошкільного віку та визначення змісту економічної освіти в дошкільному закладі присвячено праці Л. Галкіної, О. Дибіної, Є. Ку-

рак, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. Зауважимо, що науково обґрунтовані закономірності, зміст, форми та методи формування економічних знань у старших дошкільників найбільш змістовно описано Л. Галкіною. У своєму дослідженні автор розкриває умови, які забезпечують успішне засвоєння елементарних економічних знань, як-от: 1) системно-діяльнісний підхід; 2) побудова педагогічного процесу на основі спеціально розробленої системи, яка поєднує мету, зміст, форми та методи навчання на засадах взаємодії за типом педагог – дитина – батьки; 3) створення економічної предметно-просторової розвивальної середовища; 4) технологія навчання дітей елементарним економічним знанням на етапах (емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-ігровий).

Найбільш важливим завданням економічної освіти автор підкреслює формування моральних якостей дитини, як-от: працездатність, відповідальність, практичність, доброзичливість, бережливість, економність, діловитість, поважне ставлення до людей праці.

Є. Курак розглядала заняття з формування основ економічної культури як основну діяльність старших дошкільників. При цьому робила акценти саме на те, що вказані заняття повинні носити інтегрований характер. Таким чином ознайомлення дітей з основами економіки відбувається в тісному зв'язку із звичними для розкладу дошкільного навчального закладу заняттями [4].

В Україні питання економічного виховання дітей дошкільного віку досліджували Н. Беляєва, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Кривошея, Ю. Лелюк, А. Сазонова. Аналізуючи дисертаційні роботи з проблеми економічного виховання дошкільників, можна виявити кілька підходів до цієї проблеми. Так, Н. Беляєва обґрунтувала можливість економічного виховання дітей 6-7 років в умовах дошкільного навчального закладу на засадах системного, аксіологічного та діяльнісного підходів. Успішність економічного виховання дошкільників, на її думку, спирається на надання початкових уявлень про економічні явища, поступове цілеспрямоване залучення дітей до моральних цінностей суспільства. Авторка визначає поняття економічне виховання як педагогічний процес, спрямований на формування морально-економічних якостей особистості: бережливості, відповідальності, підприємництва, а також засвоєння знань про економічне життя людей, зорієнтоване на ціннісні настанови [1].

Комплексний підхід до процесу економічного виховання висвітлено А. Сазоною. У науковому дослідженні, присвяченому формуванню первинного економічного досвіду дітей старшого дошкільного віку, пріоритет надано ігровій діяльності. Обґрунтовуючи поетапну систему ігор економічної спрямованості, учена пропонує поступове впровадження різних видів ігор для кожного з етапів формування первинного економічного досвіду дітей. Так, дидактичні ігри, що сприяють формуванню елементарних економічних понять, упроваджуються на першому етапі роботи й поступово доповнюються ситуативними, сюжетно-рольовими іграми, які спрямовані на засвоєння типових засобів розв'язання життєвих економічних завдань. Методичною знахідкою досліджен-

ня вважаємо використання ігор-стратегій для збагачення досвіду дій дітей у різноманітних соціально-економічних ситуаціях.

За Н. Івановою, важливими категоріями економічного виховання дошкільників є бережливість, відповідальність, винахідливість. Так, бережливість як якість максимально ілюструє інтеграційне поєднання економічного та морального компонентів виховання. Вона має своє вираження у збереженні особистого, суспільного майна, економічному використанні ресурсів та матеріалів; у позитивному ставленні до речей, природи, результатів власної праці та праці інших людей. Дослідження Р. Жуковської доводять важливість виховання в дітей бережливості. Авторка розглядала цю проблему в моральному та економічному аспектах виховання, звертала увагу на те, як діти ставляться до особистих речей та суспільного майна. Р. Жуковська довела, що формуванню бережливості сприяють знання про речі як результат діяльності людей праці, про особистісні якості працівника [2].

Зазначимо, що відповідальність як якість має моральний початок, відтворює здібності дитини відповідати за власні вчинки та поширюється на соціальну сферу діяльності особистості. Відповідальність формується як результат вимог до особистості. Усвідомлені вимоги перетворюються на внутрішню мотивацію поведінки дитини. Так, Н. Кривошея підкреслювала, що у старшому дошкільному віці діти починають виділяти себе в трудовій діяльності в системі взаємин. На її думку, вирішення проблеми економічного виховання дошкільників слід розглядати як завдання трудового та морального виховання. До важливих категорій економічного виховання можна віднести вміння налагоджувати та зберігати взаємини. На думку Ю. Лелюк, економічне мислення потрібно формувати саме з дошкільного віку, адже всі будуть членами суспільства: відповідно споживачами або виробниками, роботодавцями або найманими працівниками, інвесторами або лише тими, хто збирає гроші. Дослідниця аналізує досвід дошкільної економічної освіти за кордоном. У Швеції ставиться акцент на вихованні розумного споживача (дітей вчать не витратити гроші на цукерки, а харчуватися корисною і здоровою їжею: фруктами, овочами, вчать готувати з них салати). На спеціальних заняттях дітей вчать бережливому ставленню до одягу і взуття, що дозволяє економити сімейний бюджет. Дошкільна економічна освіта в Японії починається з екскурсії на фабрику, на біржу праці, в банк, де дітей знайомлять із працею дорослих людей [5]. Для створення позитивного ставлення та звички до праці найважливіше значення, на думку Е. Радіної, має приклад дорослого.

Система виховних впливів щодо економічного виховання має бути зорієнтована на сучасні вимоги, актуальний рівень майбутнього (проектного) розвитку економіки, урахувати (проектвані або майбутні) потреби особистості в суспільстві.

Економічне виховання дітей дошкільного віку включає три взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти. А саме: когнітивний, моральний, діяльнісний. Перший із них зорієнтовано на забезпечення дітей елементарними економічними зна-

нями та усвідомлення їхньої цінності. Моральний компонент передбачає формування ціннісних уявлень про працю, природу, родину, внутрішніх мотивів до дії, переконань, розвиток моральних якостей (працелюбність, відповідальність тощо).

У свою чергу, діяльнісний компонент економічного виховання базується на набутті досвіду моральної поведінки, дотримання морально-етичних норм та правил, прояв моральних якостей у поведінці. У сучасній науково-педагогічній літературі приділено значну увагу проблемі економічного виховання саме в дошкільному віці. Підкреслює сучасність якісної економічної освіти особливий дієвий підхід до проблеми, коли діти набувають первинного досвіду елементарних економічних відносин і формується відповідальне ставлення до економіки. Знання та досвід, отримані під час знайомства з основами економіки в цей період, дозволяють дітям краще зрозуміти та адаптуватися в соціальному середовищі в будь-яких економічних умовах. У свою чергу, сформованість економічної компетенції дитини дозволить їй розібратися у складних економічних поняттях та набутти першого економічного досвіду. Так, Н. Дудник розглядає елементи початкової економічної освіти дітей як мікрочинник їхньої соціалізації, що має значний вплив на становлення особистості дитини, формує її ставлення до матеріальних і духовних цінностей суспільства. Згодні з такою думкою і також уважаємо створення економічного мікросередовища для набуття певного досвіду важливою місією освіти (зокрема й дошкільної освіти). Формування економічних знань особистості на етапі дошкільного дитинства є важливим напрямом виховання, який допоможе дитині стати самостійною, соціально адаптованою, зорієнтованою в економічних явищах, успішною в конкурентних умовах сьогодення.

Підтвердження означеної думки знаходимо в багатьох сучасних дослідженнях учених А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Є. Курак, А. Смоленцева, А. Шатова, які свідчать про необхідність упровадження економічної освіти як інструменту соціалізації дитини в умовах стрімкого реформування України. Проблеми економічної соціалізації дітей підкреслювала А. Шатова. Авторка наголошує на негативних аспектах нехтування такої роботи у вихованні дітей, наводить приклади негативних проявів у поведінці дітей із неформованою економічною соціалізацією – безгосподарність, неохайність, байдужість до речей, книг, іграшок, матеріалів для ігор і занять; прояви нерозумних та невиправданих потреб, порушений процес формування ціннісних орієнтацій.

Вчені Н. Грама та Г. Грама пропонують новий вид пізнання дитиною економічної соціалізації – входження дошкільника у віртуальний світ (онлайн-ігри). Основа цієї технології – обмін віртуальними благами. Оцінюючи корисність того чи того віртуального блага більшість користувачів задовольняється процесом гри, водночас є користувачі, які у віртуальній економіці працюють, а не відпочивають [7].

Проте більшість дослідників (Т. Грасс, Н. Дудник, Н. Кривошея, Т. Подкаминська, І. Ярита та ін.) як один із інститутів економічної соціалізації особистості визначають сім'ю, наголошують на необхідності пошуку та обґрунтування

ефективних форм взаємодії дошкільного закладу і сім'ї в плані економічного виховання дітей дошкільного віку. Так, Н. Дудник зазначає, що досвід економічних знань, які діти отримали в родині, закріплюється в іграх у дошкільному закладі. Проте більшість сучасних батьків припускають помилки в економічному вихованні дітей через нестачу психолого-педагогічних знань, обирають малоефективні способи й форми передавання молодому поколінню економічного досвіду.

Дослідниця Т. Подкаминська визначає завдання залучення батьків до роботи в дошкільному закладі з економічного виховання дітей дошкільного віку. Серед них: розвиток ініціативи батьків щодо спільного вирішення проблем економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, поєднання родинного й суспільного виховання, виховання культури спілкування батьків із педагогами. Авторка підкреслює, що забезпечення системного підходу до технології соціального партнерства перетворює взаємодію вихователів із батьками на творчий процес, впливає на стиль спілкування батьків із дітьми, розуміння ними інтересів, потреб і можливостей власної дитини [6].

На думку Н. Кривошеї, ціннісні орієнтації дітей закладаються в сім'ї, тому робота, спрямована на виховання економічних якостей і навичок у практичній діяльності, має відбуватися із обов'язковим залученням батьків. У сім'ї процес економічного виховання розпочинається, оскільки відбувається повсякденний облік доходу і витрат, аналіз раціональності використання грошей, бережливе ставлення до продуктів харчування, бережливе ставлення до того, що створене людиною. Але слід урахувати, що ціннісні орієнтації сімей нетотожні, тому необхідний грамотний педагогічний вплив, що сприятиме усвідомленню батьками різних життєвих фактів і явищ економічної галузі [3].

Аналіз праць Т. Бабицької показав, що в сучасних умовах сім'я є чинником економічної соціалізації дитини. Учена підкреслює, що сімейна економіка має велике значення та є первинним середовищем, що впливає на економічну поведінку особистості. Для дитини в будь-яких матеріальних умовах родина є засобом забезпечення життєвого досвіду та захисту. І. Ярита погоджується з тим, що в основу вивчення економіки з дітьми має бути покладено родинну економіку, оскільки вона дозволяє ознайомити дітей з економічними категоріями на прикладі родини й показати їхню роль в економічних стосунках сім'ї. Для цього вчена радить використовувати такі форми роботи педагога з батьками, як проведення тематичних батьківських зборів із питань економічного виховання дітей, залучення їх до спільної з дітьми економічної діяльності в дошкільному закладі [9].

Деякі аспекти взаємодії дошкільного закладу й сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку дослідники розглядали в контексті трудового (Р. Буре, Н. Грама, В. Логінова, В. Нечаєва та ін.) та екологічного виховання (Н. Кот, О. Суровцева та ін.), оскільки виховання бережливості, заощадливості, навичок раціональної споживчої поведінки має ґрунтуватися на повазі до предметного й соціального довкілля, до навколишнього природного середовища. Так, у дослідженнях

О. Суровцевої, присвячених організації співпраці дошкільного закладу й сім'ї з метою екологічного виховання дітей, визначено ефективні для цього форми роботи. Серед них: анкетування з метою виявлення в батьків знань з означеної проблеми; батьківські збори; консультації з питань до теми; практичні заняття для ознайомлення батьків зі способами організації роботи вдома (як різновид консультацій); дні відкритих дверей (протягом дня батьки можуть спостерігати проведення тих чи тих режимних моментів у дошкільному закладі за цим напрямом роботи), інформаційний ілюстративний матеріал; спільна діяльність батьків і дітей (доручення в природі, «домашні завдання»); проведення екологічних лекторіїв для батьків, тематичних виставок, акцій та операцій [8].

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що зміст економічного виховання дошкільників є досить складним та багатоглядним. Розуміючи економічне виховання як процес формування економічного мислення, розвитку ділових якостей, громадської активності, підприємництва, бачимо, що таке розуміння стосується категорії дітей дошкільного віку. Водночас, згідно з віковими особливостями дітей старшого дошкільного віку, їхнього психічного розвитку, економічне виховання може бути сходинкою до формування початкових уявлень про моральні засади економічного буття: чесність, надійність об'язного, ввічливість, повага до партнера, споживача. Саме на моральних засадах базується поведінка майбутнього споживача, підприємця, бізнесмена.

Список літератури:

1. Беляева Н. Л. Экономика в детском саду: программа экономического воспитания детей 6-7 лет / Н. Л. Беляева; Набережночелнинский гос. пед. ин-т. – Набережные Челны, 2007. – 50 с.
2. Жуковская Р. Й. Воспитание бережного отношения к личным вещам и общественному достоянию / Р. Й. Жуковская // Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста / под ред. Н. Г. Нечаевой. – М.: Просвещение, 1968. – С. 205-262.
3. Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кривошея Неля Борисовна; Славян. гос. пед. ун-т. – Славянск, 1996. – 216 с.
4. Курак Е. А. Экономическое воспитание дошкольников / Е. А. Курак. – М.: Сфера, 2002. – 80 с.
5. Лелюк Ю. М. Сучасні проблеми дошкільної економічної освіти в Україні / Ю. М. Лелюк // Економічна освіта: проблеми і перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси, 2001. – С. 63-66.
6. Подкаминська Т. В. Економічне виховання старших дошкільників / Т. В. Подкаминська // Наша шк. – 2011. – № 6. – С. 6-9.
7. Развитие личности дитини дошкільного віку в різних видах діяльності: монографія / за заг. ред. А. М. Богуш. – Одеса: Букаев В. В., 2013. – С. 197-224.
8. Суровцева О. К. Співпраця батьків та дошкільного закладу в екологічному вихованні дітей / О. К. Суровцева // Пед. пошук. – 2011. – № 1(69). – С. 74-77.
9. Ярита І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят / І. І. Ярита // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2012. – № 22(257), ч. 4. – С. 99-105.

Иванчук С.А., Бонзарева Н.С.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

ПРОБЛЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ТЕОРИИ ДОШКОЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме дошкольного образования на современном этапе – экономическому воспитанию детей дошкольного возраста. Экономическое обучение и воспитания реализуются во всех звеньях образования, однако первичной из них является дошкольное образование, когда закладываются основы экономических знаний, формируется первичный экономический опыт. Автором предпринята попытка проанализировать работы ученых и педагогов-практиков, которые рассматривали вопросы экономического воспитания подрастающего поколения. На указанной основе определены компоненты экономического воспитания: когнитивный, моральный, деятельностный. Выделены важные личностные качества: трудолюбие, ответственность, бережливость, экономность и т.д.

Ключевые слова: экономическое воспитание, экономическое образование, экономические знания, экономическая социализация, дошкольная педагогика.

Ivanchuk S.A., Bonzareva N.S.

State Higher Educational Institution

«Donbas State Teachers' Training University»

THE PROBLEM OF ECONOMIC EDUCATION IN THEORY OF PRESCHOOL PEDAGOGY

Summary

The article is devoted to the actual problem of preschool education at the present stage – the economic upbringing of children of preschool age. Economic education and education are implemented at all levels of education, but the primary of them is pre-school education, when the foundations of economic knowledge are laid, the primary economic experience is formed. The author attempts to analyze the work of scientists and pedagogues-practitioners who considered the issues of economic upbringing of the younger generation. On the above mentioned basis, the components of economic education are outlined: cognitive, moral, activity. The important personal qualities are highlighted, such as hard work, responsibility, saving, thrift, economy, etc.

Keywords: economic education, economic education, economic knowledge, economic socialization, children of preschool age, preschool pedagogy.